

FRI-110-2-SSH(S)-09

“SEPTEMBER” BY GEO MILEV – AN ASPECT OF IMPLEMENTATION OF THE BIBLICAL CODE

Vladislav Dimitrov – a schoolteacher

“N. Y. Vaptsarov” secondary school, Silistra

Tel.: +359899040012

E-mail: vladoyd@abv.bg

***Abstract:** The paper reviews two different approaches in order to understand better the sub-textual meaning of the poem “September” by Geo Milev and tries to look closer the reasons of writing this literary work. First one is a look from the Bible and Cristianity's point of view and the second is form the psychoanalysis' point of view. This paper aims to show us how these twodifferent approaches could reveal some of the author's internal intents and hidden desires. The report also provides some theories in the field of psychoanalysis, using ideas taken from Sigmund Freud and Carl Jung, which gives an international outlook to the topic.*

***Keywords:** Freedom, Bible, God, Satanail, Rebellion, Dystopia, Freudina theory, Personality*

ВЪВЕДЕНИЕ

Доста често попадало в обектива на литературната критика произведение е така познатата ни още от училищната скамейка поема “Септември” на Гео Милев. Различни са били мотивите, предизвикващи този понякога прекомерен интерес към него, в зависимост от конюнктурата и целите на понякога чисто идеологическия подход при опитите за четене, тълкуване и интерпретация на заложените в текста мотиви, идеи и философия. От “Осанна!” (“Утопията за свободата” на Гео Милев” - Тереса Домбек-Виргова, която го оправдава във философските му настроения,менящи се през годините) до “Разпни го!” (Людмил Стоянов към предговора на “Септември” от 1945 г. и Георги Бакалов в статията си “Лебедовата песен на един поет”, които пък го обвиняват в отвлеченост и плащане дан на “мистични увлечения и църковни мистификации”) са оценките давани пък от критиката - особено по най-дискутирания може би аспект в това произведение, а именно библейският код и съответните му мотиви, които присъстват в творбата. Точно върху него и ние ще се спрем в тази статия, за да открием един от аспектите на реализация на гореупоменатия код, заложен в този текст.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Гео милев започва да пише в период, когато националното ни културно пространство е наситено с богати и изключително разнообразни философски, естетически и социално-политически идеи. В художественото съзнание на българския творец проникват идеите за раздвоението и духовната хармония, за сложността на личността, за мистичния контакт на индивида и вечността, за съответствието на човешкия дух и “свръхреалното битие”, за абсолютната духовност. Българския символизъм продължава една от най-плодовитите традиции на романтизма. В културното съзнание все още битуват идеите на толстоизма, а мнозина от най-популярните ни творци заминават като доброволци на фронта с Евангелието във войнишките си раници.

Както по правило винаги се случва - миналото на автора дава отражение и върху творчеството му, а както знаем, Гео Милев е школувал в центъра на европейското Западничество, чиято ценностна система е подчинена единствено на разума и практичната полза - в нея липсва йерофанното, липсва святото начало, или е пък то е трансформирано идеологически. Съвсем естествено модернизмът, който сам по себе си е един вид отрицание на всичко класическо, всичко което досега е било – номинирано като традиция, да бъде в този си аспект в ролята на опозиция. И доколкото в иначе традиционната релация *религия – литература* религията логично присъства поради това, че тя е всъщност един от трите извора на “жива вода“ за художествената литература, то като че ли отричането от традицията автоматично води и до отричане на религията, на Свещеното, на Бог, а неговото съществуване

бива обявено за нецелесъобразно. Няма как тук да не отбележим и връзката на духовното битие на българина с християнството, което е един от факторите за запазване идентичността на българина и на българското въобще. И поради твърде силните връзки със битието на народа ни то е получило своето място и в литературата ни. А както знаем, ценностите, заложили в Християнството, са всъщност ценности общочовешки, универсални – на тях би трябвало да се гради духовният свят на човечеството, не само на българина. И пак именно поради тези релации в един момент отричането на Бог автоматично води до отричане и на всичко стойностно, всичко извисено духовно, отрича Смысла на човешкото битие – една трагична картина, която утопията за съжаление не могат да поправят, нито да сглобят натрошената мозайка на смисъла на Творението и Човека. Тук трябва да отдадем дължимото и още един важен фактор и това е простичкият факт, че господството на дадено мислене, религия или социален строй, поради точно това му “качество” с времето започва да натрупва негативи и да се изхажява, изкривява поради намеса на човешки или друг някакъв елемент. Т.е. има винаги един процес на “износване” на статуквото, което е една от предпоставките за появата на негова “алтернатива”, която да поправи появилите се с времето “дефекти”.

Подобно е мисленето на всеки, които има нагласата да променя света около себе си – било под порива на младостта, било заради новите припознати идеи, научени някъде в странство, и последващото тяхно интернализиране. Нека сега проследим как това се отразява на традициите в литературата и на съзнанието и мисленето на автора, респективно на традициите, които биват засегнати от тази нова нагласа, целяща промяна, но без да запазва връзките с традицията, т.е. игнорирайки или опонирайки всичко, постигнато до момента, както и важността на факторите за неговото постигане.

Понеже този текст основно цели да разкрие библейския код в творбата - натам е насочен и неговият фокус, тъй като това е основната му задача – да проследи как е реализиран този код и по какъв начин се е стигнало до реализирането точно в този му конкретен за произведението смислово негативно натоварен вариант. Защото очевидно трансформирането и промяната в прочита на кода са инструмент, използван с дадена, преследвана от автора цел.

Едно от основните правила – т.н. “Златно правило” - библейските и религиозни първообрази да се осмислят едновременно и в своя първоизворен контекст и в своя трансформиран семантично вариант на новото си място, е пренебрегнато и то съвсем целенасочено от автора. Липсата му при анализ води обикновено до тълкования, лишавачи Бог от небесната Му трансцендентност и превръщането Му в земна институция – нещо, което можем съвсем конкретно да проследим в творбата и да наречем профанизиране на Божественото. Тук, а и по-нататък, често ще използваме цитати от трудовете на Н. Бердяев, тъй като при него много детайлно и философски обосновано се развиват идеите за човека и свободата, за историята и революциите (много актуален в текста) и различните модели на социално устройство на обществото с техните плюсове и минуси. Ето един цитат, показващ как понякога заслепяването от една идея може да причини духовен упадък и криза: “Показният героизъм и безстрашието на отказа от всяка вяра във висшия, духовен, божествен свят, от всяка утеха е също един от митовете на днешното време, едно от самовнушенията. Човекът е неосъзнато хитро и не съвсем “нормално” същество, той с лекота лъже себе си и другите, по-често самия себе си. Роденото от особен светоглед, често илюзорен поради насочеността на съзнанието, носи прагматичен характер, какъвто не притежава познанието на истинната реалност.” (Verduaev, N. (2006) От гледна точка на коректния литературен подход при прочита, е редно да се отбележи обаче, че свободата му не може да е безкрайна – тя трябва все пак да се основава на верската практика. Точно тази липса обаче не само че не е плод на недоглеждане или несъобразяване, а напротив - съвсем целенасочено се прокарва една идея за света и човека, водеща началото си от Ницше и Маркс. Според тази идея, по думите на Ясперс, Маркс подменя Бог с Историята и ако следваме именно този ред на мисли ще се окаже, че текстът на поемата е "... истински фронт, на който воюват не само "живи" хора, но и ценностни системи...", поетически осмислени от позициите на идеологическия прагматизъм. (Merđjanov, M., 2001)

И така очевидно идеята тук е да се създаде прочит, основан на категориите Бог, битие и човек, смислово многопосочен, екзистенциалистският, който прочит на света да отхвърля просвещенския рационализъм или реалността на метафизичното. Той обявява Бога за мъртъв или просто замлъкнал, открива в негово лице гаранция за „онтологичната реалност“ на човека и за смисъла в един рационализиран свят, стремящ се да замени трансцендентното със социални утопии. И точно тук е най-великата трагедия на човечеството, което мисли, че революциите са естествения път към възход на човека и обществото – понеже всяка революция претендира да създаде нов човек: “Създаването на нов човек е не съизмеримо по-голямо, по-радикално от създаването на общество.” – обаче казва Н. Бердяев. “След революцията все пак възниква ново общество, но нов човек не се появява”, допълва той. “Тук е трагедията на революцията, нейната фатална несполука” – заключава накрая философът (Berdyayev, N. (2006).

Един от проблемите, с които се сблъскваме в текста, е разрушаването на идеята за човека като едно от уникалните Божии творения. Според Светите писания, Бог е създал човека като нещо специално, уникално, с душа и дух, а не като останалата част от фауната, която се счита обикновено като не-разумна. В творбата обаче имаме една представа която поражда именно асоциации за една хомогенна маса, в която индивидуалното, индивида, е изгубен в “..отприщено стадо от слепи животни”, т.е. той е обезличен и е ръководен от набраната инерция на тази маса. Не можем да не си помислим, че всъщност Гео Милев е целял да покаже по този начин огромната задаваща се вълна на промени, които са желани от същото това огромно множество, но всъщност интелигентният прочит вижда тук негативни последици. Разрушаването обаче на образа на човека като личност, като уникално божие творение, води автоматично до неговото обезценяване, което погледнато в зададената перспектива за “безконечен възход” на човека, звучи като че ли нелепо. Как нещо обезличено, обезценено, с намален творчески и умствен потенциал ще се движи нагоре, след като зададената му посока е обратната – към деструкция и отдаване на атавистичното? Последното пък, погледнато от гледна точка на психологията и използвайки модела на Фройд за личността (Суперего, Аз, Несъзнато) Freud, Z. (1991) е проява на несъзнаваното, което е носите на точно онези пориви, срещу които би трябвало да се бори тенденцията за възход. Прочита през призмата на психологията на масата е също толкова негативен, както и този през библейския код – тук, където човек се загубва в масата, отдавайки са на първичния порив да руши и наранява, няма как да намерим идеите за морал и етика. Защото само като индивид, като оценявана сама себе си личност, човек може да стигне до тъй необходимия сблъсък със Суперегото, което е нищо повече от изискваното от обществото морал и етиката на човешкото поведение, което да не е в ущърб на света около нас.

Авторите, представящи се за вестители на нови, от последна инстанция, истини, използващи езика на т.н. "новопътски" критически текстове, без да го съзнават, всъщност стават родители на новите чудовища на цивилизованото варварство. Затова стихията на "уродливи / сакати / космати ... / диви / бесни / гневни" е не само жестока саморазправа с родово-архетипни светини като дом, религия, вяра, държава и нация в институционален и интимно-съкровен аспект, но и с постигнатото от човечество през целия му път на развитие като “хомо сапиенс”. И още един въпрос, което би трябвало да се зададем: дали бунтът срещу "смърт, убийство и кръв" може да доведе до благоденствие един народ - отново чрез смърт, убийство, кръв? Както ни е известно :’Насилието ражда насилие”, т.е. това със сигурност не е пътя към възхода, още по-малко пък “Земята ще бъде рай...” Тук си позволявам да цитирам едно много дълбокосмислено обръщение на Бердяев към всички, който градя илюзии за този свят: “Социалният ви утопизъм е краен рационализъм, той завършва с умопобъркване, най-лошата и уродлива форма на лудостта. Безумна е мечтата ви да изградите съвършено и блажено общество в несъвършеното и многострадално световно цяло.” Berdyayev, N. (2003) В този смисъл поемата е по-скоро образ на несъстоялия се (а и никога несъстоящ се рай), а не за неговото идване. Понеже Царството на Кесаря се управлява именно от Князът на този свят: “Не Бог управлява света, а го управлява князът на този свят по свои си закони, законите на света, а не Божиите закони. Този свят е много повече подчинен на царството на Кесаря,

отколкото на царството на Духа.”(Verdyuev, N. (2006) Колкото до идеята за бунта от гледна точка на библейския код – тя се свързва винаги с образа на Луцифер (Сатанаил – Сатана),който поради именно разбунтуването си е всъщност към момента носител на злото и княз на грешния и опорочен от него свят.

Интерес представлява образът на по Андрей като конкретен персонаж в произведението. Защото се оказва, че той е апостол, но не от българския героичен пантеон, в който навеки живеят имената на Левски и Хаджи Димитър от класически творби. Понеже ако критериите за приобщаване към този пантеон са ВЯРА, РОД, ЗЕМЯ, ЕЗИК, не само героят от поемата, а и самата поема, представяна за "модел на човешката история", едва ли биха издържали на тази проверка, защото тук се сблъсква именно с ценности, утвърждавани през вековете – подход различен от този на заклеймяване на всичко, постигнато досега, като нефункциониращо, избледняващо и изхабено.

Нека разгледаме поведението и думите на свещеника в следните цитати (Milev, G. (2005):

“Там / посред общия смут / сам, / като луд / епическия смелия /поп /Андрей / с легендарния топ / стреля / снаряд след снаряд... / В последния миг: / ”Смърт на Сатаната!” / извика / побеснял и велик- / и обърна назад / своя топ: /последната / граната / изпрати / право там / - в божия храм, / дете бе пъл литургий,ектении... / И се предаде...”

И още :” Попа стоеше огромен, / изправен в целия си ръст, / цял / спокоен като гранит - / без жал / без спомен / -на гърдите Христовия кръст / и с поглед в балканите впит - / далеко / сякаш в грядущето... / ... Бързо нахлу / сам на врата си въжето / и / без да погледне небето / - увисна- / език / между зъбите стиснал...”

Интересен е прочитът на бунта на поп Андрей и призова му “Смърт на Сатаната!” на фона на гореописаните размисли за природата на бунта и неговия “първооткривател” Сатанаил. От една страна се оказва, че се подражава нему, а от друга, че се желае неговата смърт. Обяснението е в опита на автора да направи друг прочит на природата на бунта, а неслучайно и Христовият кръст е на гърдите на свещеника. Очевидно целта е да се използва утвърдения образ на Христос като спасител и да се проектира върху идеята за една революция и последващото “освобождение и спасение на човека”. Това обаче е твърде далеч от истината. Защото Христос дойде да гради и да покаже как да обичаме на практика ближния си, а не как да рушим, мразим и убиваме в името на каквато и да е цел или „идеал“. Защото няма как с насилие да изградиш нещо трайно и позитивно. От друга можем да направим следния прочит: наличието все пак на цитати като: “О,боже! / подкрепяй свещеното дело / на грубите черни ръце...” и “...там цъфти Ханаан / от Правдата обетован / нам- / ... Вярваме!... С нами бог!”, все пак говори за наличието на определено отношение към християнските ценности. Ако то е в конфликт обаче с идеята за бунта в съзнанието на автора, то тогава определено можем да говорим за едно раздвояване на съзнанието. Другият вариант е авторът нарочно да манипулира съзнанието на читателите с нещо толкова сериозно, каквото е за едно съзнание философията му за света и неговата подредба (понеже са нанася удар върху подредения вече космос в съзнанието на човека).

Един също интересен прочит по реда на опозициите е бунтът, предизвикващ хаос, навлизайки по този начин в реда на негативно натоварените лексеми по следните оси: мъж – жена; ред - хаос; добро – лошо; сакрално - профанно; вътре – вън; баща – майка; Отечество (м.р.) – Родина (ж.р.); статукво (свързано с наличието на ред) - промяна (свързана с хаоса). Мислени по този начин се оказва, че бунта срещу статуквото и реда, срещу вече подредения хаос, е всъщност бунт срещу мъжа – баща, носител на същия този ред и статукво, заедно с неговите патриархални отсенки. Ето как Фройд коментира това поведение: “Лесно се вижда, че малкият мъж иска да има майката само за себе си, че присъствието на бащата го смущава, че проявява раздразнение, когато бащата си позволява нежности с майката, и е доволен ако той замине или отсъства от къщи.” (Freud, Z., 1991) Тук откриваме един пренос на реакция от интимно-личния живот на човека върху социалния. Тази неосъзната реакция обаче за съжаление води до профанзиране на сакралното и достигането до негативното като знаковост на едно друго ниво. Или казано с две думи: този случай психоанализата би определила като нагледен пример за изтласкани в несъзнаваното импулси на Едипов комплекс, които намират

реализация чрез конкретен субститут, а именно този на бунта срещу образа на Бащата (според Фройд), а като краен резултат имаме завръщането към Майката в образа на първичното, инстинктивното и атавистичното (в образа на сянката - според Юнг (Jung, C., 1995), проявяващо се в бунта и описанието на тълпата - “...диви / гневни / бесни...като отприщено стадо / от слепи животни / безброй / яростни бикове...” Интересното е, че в реда на гореупоменутите опозиции, се стига и до отхвърлянето на отечеството (с неговия социално обособен семантичен отгънък) и завръщане към родината (първичното, женското).

В текста откриваме и акт на светотатство, представен чрез хвърлянето на граната в божия храм :”Последната / граната / изпрати / право там / - в божия храм...” Тук най-вероятно търсената интертекстуална връзка е с думите на Исус, че може да разруши храма и да съгради нов за 3 дни (Йоан 2;19) (Bible , 993). Притеснителното е, че в поемата въобще не става дума за съграждане на нов храм, на нещо свято, а само за разрушаване на “неработещото старо” – т.е. имаме отново изкарване на думите от контекста и прилагането им е несъобразено с цялостната идея на текста, от който са взети.

Не без значение и е описанието на опита за разклащане устоите на Космоса, което откриваме в следните строфи:”Ужасени отвис небесата / нададоха вик / блажените жители на светлия рай / на бога свирепо Осанна...” Тук се цели да се внуши идеята за неспособността или още по-лошо – нежеланието на Бог да спре насието и братоубийството. Постигнато чрез дескарализацията и представянето на Божеството като човешка институция тук на практика се стига до изместване фокуса от проблема на разпадането на връзката с твореца към постфактум последствията.

Тук можем да вмъкнем и още един интересен прочит, а именно, че разпадането на диалога с Божественото се компенсира илюзорно чрез бунта на масата, който е всъщност компенсаторен механизъм за преодоляване на самотата, понеже той (бунтът) утвърждава същността на новия човек като колективен индивид, което пък позволява страданието да бъде осмислено като обща съдба и така да бъде преодоляно нежеланото усещане. Всичко това в името на „свободата“. Тази свобода обаче, както казва Бердяев, не е онази “...творческа свобода – свободата на новия Адам, продължаващ делото на Божиите ръце, а не бунтуващата се срещу Бога в отрицателен произвол...” (Berdyayev, N. (2004) понеже “...свобождаването на човешката индивидуалност от Бога и от света е човекоубийство. Това освобождаване е дяволско поробване.” Нещо съвсем различно от плана на Бог за човека и мястото му в Рая.

Не е ясно също така дали човешкият живот ще бъде един безкраен възход нагоре, но определено няма как пожеланието ”Земята ще бъде рай!” да стане реалност при наличието на толкова опониращи духовното и нематериалното фактори: “Идеята за земен рай е утопия лъжлив хиализъм.” – казва Бердяев в своя труд “Предназначението на човека” (Berdyayev, N. (2005). Очевидно преди да се предприеме пътуването към Ханаан трябва да се зададе въпроса колко години ще бродим в пустинята на света, самозалъгвайки се с утопии, докато станем готови да влезем в обетованата земя.

ИЗВОДИ

За изминалите повече от 90 години от създаването на поемата “Септември”, българската литература не познава друго подобно явление, което в друга форма и в друг контекст да се опитва да утвърждава идейните послания на своя автор по такъв безкомпромисен и донякъде (именно поради безкомпромисността си) ограничен начин. В същото време обаче дори и днес, в този рационализиран и математически подреден век, независимо от всички философски и политически доктрини, които оповестяват "залеза на боговете", човечеството продължава да строи своите храмове. В това обстоятелство, което изглежда парадоксално за т.н. "атеистичен хуманизъм", можем да открием най-нерационалното доказателство за човешката необходимост от божествени, непреходни стойности. Това е "онази Deus ex machina", без която всяка революция би била кърваво насиение, а всеки опит за промяна в човешкия живот – поредната утопия.

REFERENSES

- Atansov, B. (1999) "Topics and studies of Bulgarian literature" S. (1999) Sofia: Trud Publishing House (**Оригинално заглавие** Атанасов, В., 1999, "Теми и прочети на българската литература", С. Книгоиздателска къща ТРУД)
- Bakalov, G. (1971) "The swan song of a poet" – article, S., Bulgarina writer publishing (**Оригинално заглавие**: Бакалов, Георги. Лебедовата песен на един поет." София: Издателство: Български писател, 1971)
- Berdyayev, N. (2003) "The new Middle Ages", S. (2003), Zahari Stoyanov Publishing (**Оригинално заглавие**: Бердяев, Н., 2003. "Новото Средновековие", София: Издателство „Захари Стоянов“.) p.37
- Berdyayev, N. (2004) "The Meaning of the Creative Act", S. (2004), Zahari Stoyanov Publishing (**Оригинално заглавие**: Бердяев, Н., 2004. "Смисълът на творчеството", София: Издателство „Захари Стоянов“) p. 144
- Berdyayev, N. (2005) "The Destiny of Man", S. (2005), Zahari Stoyanov Publishing (**Оригинално заглавие**: Бердяев, Н., 2005. "Предназначението на човека", София: Издателство „Захари Стоянов“.) p.292, 392
- Berdyayev, N. (2006) "The Philosophy of Freedom", S. (2006), Zahari Stoyanov Publishing (**Оригинално заглавие**: Бердяев, Н., 2006. "Философия на свободата", София: Издателство „Захари Стоянов“.) p. 15, 29, 661
- Bible (1993), Bible Unite Press, revised edition (**Оригинално заглавие**: Библия, Библейско Дружество, ревизирано издание, С. 1993)
- E. Dimitrova (2003) "New analysis of some literary works", Sofia, Damyan Yakov Publishing (**Оригинално заглавие**: Димитрова, Е., 2003, "Нови анализи на литературни творби", София: Издателство „Дамян Яков“)
- Freud, Z. (1991) "Introduction to psychoanalysis", Sofia, Science and Art press (**Оригинално заглавие**: Фройд, З., 1991, „Въведение в психоанализата“, София: Издателство „Наука и изкуство“) p.320
- Jung, C. (1995) "Aion: Reseraches into the Phenomenology of the Self", Pleven, EA – EUROASIA-ABAGAR" PUBLISHING (**Оригинално заглавие**: Юнг, К., 1995, „ЕОН: Изследвания върху символиката на цялостната личност“, Плевен: Издателство „Евразия-Абагар“)
- Merdjanov, M. (2001) "Continuing of the dialogue in the present days", © WEB magazine LiterNet (**Оригинално заглавие**: „Продължение на диалога в наши дни“ списание LiterNet, 05.02.2001, № 2 (15)
- Milev, G. (2005) "Geo Milev - poetry and journalism" Veliko Tarnovo, "Slovo" publishing (**Оригинално заглавие**: Милев, Г. (2005) "Гео Милев – през погледа на литературната история и критика" – Велико Търново: Издателство „Слово“)
- Tanev, D. and Andreev, A. (2005) "Geo Milev through the eyes of literary history and criticism", Sofia, (2005), Zahari Stoyanov Publishing